

1930–1940-ЙИЛЛАРДА КОРАҚАЛПОГИСТОН ПРОКУРАТУРАСИ ХОДИМЛАРИГА НИСБАТАН СИЁСИЙ ҚАТАГОНЛАР: ТАРИХИЙ ТАДҚИҚОТ ВА ТАҚДИРЛАР ТАҲЛИЛИ

*Зарипбаев Уснатдин Оракбаевич, Қорақалпоқ давлат
университети “Ўзбекистон ва Қорақалпогистон тарихи”
кафедраси ассистенти*

**POLITICAL REPRESSIONS AGAINST THE EMPLOYEES OF
THE PROSECUTOR'S OFFICE OF KARAKALPAKSTAN IN
THE 1930-1940 YEARS: HISTORICAL RESEARCH AND
ANALYSIS OF FATE**

*Zaripbaev Usnatdin Orakbayevich, Assistant of the Department of
History of Uzbekistan and Karakalpakstan of Karakalpak State
University*

**ПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕПРЕССИИ ПРОТИВ
СОТРУДНИКОВ ПРОКУРАТУРЫ КАРАКАЛПАКСТАНА В
1930-1940 ГОДАХ: ИСТОРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ И
АНАЛИЗ СУДЕБ**

*Зарипбаев Уснатдин Оракбаевич, ассистент кафедры
“История Узбекистана и Каракалпакстана” Каракалпакского
государственного университета*

Аннотация: Маъқолада 1930–1940-йилларда Қорақалпогистонда прокуратура ходимларига нисбатан олиб борилган сиёсий қатагонлар тарихи, уларнинг оқибатлари ва тарихий адолатни тиклаш бўйича кўрилаётган чоралар ёритилади. Нашр этилган китоблар, тергов материаллари ва биографик маълумотлар асосида қатагон қурбони бўлган ҳуқуқни муҳофаза қиливчи ходимларнинг тақдиди ўрганилган. Тадқиқот прокуратура тизимидағи сиёсий тазииклар механизми ва уларнинг ҳуқуқий натижаларини таҳдил қилишига қаратилган.

Калим сўзлар: сиёсий қатагон, прокуратура, архив манбалари, ҳуқуқни муҳофаза қилиши органлари, тарихий адолат.

Abstract: The article highlights the history of political repressions against prosecution personnel in Karakalpakstan during the 1930s–1940s, their consequences, and the measures being taken to restore historical justice. Based on published books, investigative materials, and biographical data, the study examines the fates of law enforcement officers who became victims of repression. The research focuses on analyzing the mechanisms of political pressure within the prosecution system and their legal implications.

Keywords: political repression, prosecution, archival sources, law enforcement, historical justice.

Аннотация: В статье освещается история политических репрессий в отношении работников прокуратуры в Каракалпакстане в 1930–1940-е годы, их последствия и предпринимаемые меры по восстановлению исторической справедливости. На основе опубликованных книг, следственных материалов и биографических данных изучены судьбы сотрудников правоохранительных органов, ставших жертвами репрессий. Исследование направлено на анализ механизма политического давления в системе прокуратуры и его правовых последствий.

Ключевые слова: политические репрессии, прокуратура, архивные источники, органы правопорядка, историческая справедливость.

[https://orcid.org/0009-
0002-5894-9043](https://orcid.org/0009-0002-5894-9043)
e-mail:
usnatdinz@mail.ru

КИРИШ. Халқимизнинг илфор вакилларини ўз зулмига тортган қатағон йиллари тарихини ўрганиш бугунги кунда асосий вазифалардан бири ҳисобланади. Совет давлатининг олиб борган қатағон сиёсати ва унинг фожиали оқибатлари ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ходимларини ҳам четлаб ўтмади. Шулар қаторида прокуратура соҳасидаги қатағонга учраганларнинг қайгули тақдирини ўрганиш ва улар ҳақидаги бор ҳақиқатни халқимизга, келажак авлодга етказиш, бундай оғатдан ҳозирги ҳамда келажак авлодларни огоҳлантириш орқали ҳар томонлама ўрганиб бориш ва кенг жамоатчиликка тарғиб-ташвиқ қилиш катта аҳамиятга эга. Президентимиз Шавкат Мирмонович Мирзиёев айтганларидек, “Бу борада адолатни тиклаш бўйича кўп ишлар қиляпмиз. Тарихчи олимлар иштирокида комиссиялар тузилди, архив ҳужжатлари ўрганиляпти. Охирги икки йилда Ўзбекистон Олий суди 850 нафардан зиёд, 2023 йил 240 нафар ана шундай жабрдийда ватандошларимизнинг номини оқлади. Бундай изланишларни ҳеч қачон тўхтатмаслигимиз керак. Негаки ҳақиқатни халқимиз билиши керак”, деб тъкиллади[1].

Тадқиқотнинг методологик ва назарий асослари. Ушбу тадқиқот Қорақалпоғистон прокуратураси ходимлари орасидаги қатағонлар, уларнинг оқибатларини ўрганиш ва тарихий адолатни тиклаш мақсадида архив маълумотларини тўплашга қаратилган.

Тадқиқотнинг манбавий асослари. Тадқиқот архив ҳужжатлари, жумладан, қарорлар, тергов ишлари баённомалари, статистик материаллар, шунингдек, тарихий манбаларнинг қиёсий таҳлили асосида амалга оширилди. Ишда тарихий-ҳуқукий таҳлил, қиёсий-тарихий, шунингдек, биографик ёндашув усуслари қўлланилган.

АСОСИЙ ҚИСМ. Бизга маълумки, мустақиллик йилларида қатағон қурбонларининг номларини тиклаш бўйича мамлакатимизда бир қанча ишлар амалга оширилди. Ҳусусан, юртимизда 2001 йилдан бўён ҳар йили 31 август “Қатағон қурбонларини хотирлаш куни” сифатида белгиланиб келинмоқда. Айниқса, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 8 октябрдаги Ф-5598-сонли “Қатағон қурбонларининг меросини янада чуқур ўрганиш ва улар хотирасини агадийлаштиришга доир

кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармойиши[2] ва 2024 йил 19 июлдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Сиёсий қатағон қурбони бўлган юртдошларимиз ҳаёти ва фаолиятини ўрганиш, тарғиб этиш ҳамда уларнинг хотирасини агадийлаштириш борасидаги ишларни кенгайтириш тўғрисида”ги ПҚ-270-сонли қарори[3] илгари олиб борилган ишларни янада такомиллаштириш ва давом эттириш учун кенг кўламли ишларни амалга оширишда муҳим аҳамият касб этди.

Шунга қарамай ҳали ўрганилиши керак бўлган соҳалар ўзининг тадқиқ этилишини кутиб турганлигини кундалик ҳаёт кўрсатиб бермоқда. Шулар қаторида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар бўлган прокуратура соҳасидаги қатағонлар ва уларнинг аянчли оқибатлари ҳали ўрганилмаган эди. Шу боис Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг 40-ф-сонли фармойиши бу йўналишдаги ишларни амалга оширишда ўз ўрнига эга. Бу ишларни амалга ошириш учун ишчи гурух тузилиши билан бирга йўл ҳаритаси ҳам белгилаб олинди. Ишчи гурухга прокуратура ходимлари билан бирга Қорақалпоғистон Республикаси ва барча вилоятлардаги Қатағон қурбонлари музейи ходимлари ҳам киритилди. Уларнинг асосий вазифалари йўл ҳаритасида белгилаб берилди. Фармойишида таъкидланганидек, “Ватанимиз истиқоли, халқимизнинг озодлиги ва эркинлиги йўлида мардона кураш олиб бориб, мустабид тузум даврида қатағон қилинган прокуратура органлари ходимлари хотирасини агадийлаштириш, уларнинг ҳаёт йўллари ва фаолиятини кенг жамоатчилик, айниқса ёшлар эътиборига асосли ҳамда тўлақонли етказиш, фуқароларда прокуратура органларининг шарафли фаолияти ҳақидаги тасаввурларини янада бойитиш, ёш мутахассисларда ғурур ва ифтихор туйғуларини кучайтириш” мақсадида 7 банддан иборат чора-тадбирлар белгиланган. Ушбу йўналишдаги фармойиши, ишчи гурух режа-дастури Қорақалпоғистон Республикаси прокурори томонидан ҳам ишлаб чиқилиб, олдинда бажарилиши керак бўлган вазифалар белгилаб олинди. Бу борада биринчи навбатда қатағонга учраган прокуратура ходимларининг исми ва фамилияларини аниқлаш бўйича бугунги кунга қадар очик маълумотлар базасидан 1930 йилларда Қорақалпоғистон прокуратурасида

ишилган ва қатағонга учраган 30 нафар ходим аниқланди[4]. Бугунги кунга келиб, қатағонга учраган инсонларни хотирлаш ва уларнинг мамлакатимиз олдидағи хизматларини тарғиб қилиш бўйича бир қанча ишлар амалга оширилди. Бу ишларни олиб бориш жараёнида совет даврида прокуратура органларида хизмат қилган бир неча прокурорларнинг авлодларини аниқлашга эришдик. 2024 йил март ойида ишчи гурӯҳ аъзолари билан Тошкент шаҳрига қилган сафаримиз чоғида 1930 йилларда Қорақалпоғистон прокуратурасида хизмат қилган ва 1942 йил ноябрь ойида қатағонга учраган Мирзағул Бабаевнинг авлодлари, яъни ўғли Қаршиға Бабаев ва набираси Жамила Бабаева билан учрашиб сухбатлашишга муваффак бўлдик.

Мирзағул Бабаев 1942 йили 5 октябрда ҚҚАССР НКВД СПО терговчиси, милиция сержантни Мадгазин “Чимбой контреволюцион қўзғолончилар ташкилоти” иштирокчилари сифатида М. Бабаев, Б. Тажиев, Н. Кийикбаев ва Б.Ратовларни қамоққа олиш ҳақидаги 823-сонли иш бўйича қарорга имзо чекади. Дастрраб бир неча сўроқлар ўтказилиб, терговчиларнинг каттиқ босимларига қарамай, М.Бабаев барча айловларни рад этади. Бироқ 23 октябрда у қамоққа олинади[5]. Шунча сургун ва қамоқ жазоларидан кейин 1957 йили 19 сентябрда СССР Олий судининг Жиноят ишлари бўйича суд ҳайъати СССР Ички ишлар халқ комиссарлиги хузуридаги Махсус кенгашнинг ҳукмини бекор қиласи ва терговга тортилаётган шахсларни айбисиз деб топиб, иш юритишни тўхтатади.

2024 йил апрель ойида Қорақалпоқ давлат университети таркибидаги Қатағон қурбонларини хотирлаш музейи ходимлари билан бирга Бекман Тажиев авлодлари билан учрашдик. У 1931 йилдан бошлаб ҚҚАО прокурори ёрдамчиси, 1932 йилнинг 1 июнидан Қорақалпоғистон вилоят прокурори лавозимларида ишлаб, қонунни тўғри кўллаш ва амалга ошириш, фуқароларнинг ҳукуқларини ҳимоя қилиш, жазо органлари устидан конституциявий назорат олиб боришида ижобий фаолият юритишига қарамай, 1933 йил 10 августда РСФСР Жиноят Кодексининг 109-моддаси билан айбланиб, қамоққа олинади ва 6 йил муддатга қамоқ жазосига ҳукм этилади. У қамоқ муддатини СССР ИИХКнинг Ўрта Осиёдаги меҳнат лагерида оғир шароитда ўтаб,

1938 йил 25 ноябрда юргига қайтиб келган. 1939-1942 йилларда Б.Тажиев Чимбой тумани Жисмоний тарбия ва спорт қўмитаси раиси, туман Кенгаш Ижроия Кўмитаси котиби лавозимларида ишилайди. 1942 йил 10 июлда Бекман Тажиев “Чимбой туманида Совет ҳукуматига қарши қуроли қўзғолонни ташкил этганликда” айбланиб, ҚҚАССР ИИХКси томонидан қамоққа олинади. 1957 йил 19 сентябрда Ўзбекистон ССР Олий Суди Республика прокурорининг Б.Тажиев иши бўйича эътирозини қабул қилиб, уни айбисиз деб топади ҳамда СССР ИИХКнинг “Махсус мажлиси”нинг Тажиев ҳақида чиқарган ҳукмини бекор қилиб, уни оқлади [6]. Қорақалпоғистон прокуратуруси ходимлари орасидаги қатағонни ўрганиш нафақат тарихий адолатни тиклаш, балки совет давлатининг қатағон сиёсатининг кўлами ҳақида тўлиқроқ тушунчага эга бўлиш имкониятини беради. Тўпланган архив материаллари қатағонга учраган ҳукуқни муҳофаза қилиш органлари ходимларининг тақдирини янада чукурроқ ўрганиш зарурлигидан далолат беради.

Ўзбекистон Бош прокуратуруси томонидан 2 жилдли “Тарихий хотира бекиёс” номли, прокуратура тизимида меҳнат қилиб, 1930 йилларда қувғинга учраган ходимлар ҳақидаги китоблар нашрдан чиқди. Ушбу китобнинг муаллифлари қаторида тарих фанлари доктори, профессор Нуржанов Сабит Узакбаевич ҳамда тарих фанлари номзоди, доцент Қудияров Алишер Раметуллаевичлар ҳам бор. Улар айбисиз айланган бу прокуратура ходимлари ҳақида зарур тарихий ҳужжатларни, архив материаллари ва бошқа далиллар ёрдамида очиб берганлар[7].

Ушбу китобнинг I жилдига Қорақалпоғистон прокуратурусида ишилган ва қатағонга учраган 11 прокуратура ходимининг таржимаи ҳоли киритилган, улар орасида Көптилеў Нурмуҳамедов, Қарабай Ерманов, Ажимурат Мусаев, Алымжан Брамыков, Рашит Кембаев, Сапарбай Нуржанов, Алланазар Пирназаров, Пирмагамбет Кайипназаров, Мырзағул Бабаев, Дуken Назаров, Халмурат Темирхановлар бор. Иккинчи жилда қатағондан жабр кўрган яна саккиз нафар прокуратура ходими: Аннақылыш Адакаев, Айтжан Бекмуратов, Бекман Тажиев, Машарип Нурмуҳаммедов, Шарип Садыров, Нурсултан Қозықулов, Ҳабибулла Нағматуллаев ва

Ортықбай Длимовларнинг ҳаёти, фаолияти ҳақида муҳим маълумотлар ўрин олган. Яна бир тарихий китоб 1930 йилларда Қорақалпоғистон прокуратурасида меҳнат қилган Алланазар Пирназаров ҳақида Б.Алланиязов, А.Кудияров ва К.Сейдановлар тўплаган маълумот ва материаллар асосида “Айыпсыз айыпланған ел азаматы” номи билан нашрдан чиқди[8].

Бу китоблар нафақат тадқиқотчилар учун муҳим тарихий манба, балки кенг жамоатчилик учун ҳам қимматли маълумотлар хисобланади. Кўрсатилган биографик маълумотлар, архив ҳужжатлари ва тарихий материаллар ўқувчиларга қатағон қурбони бўлган прокурор ходимларининг ҳаёти ва хизмати ҳақида маълумот беришга ёрдам беради. Ушбу тадқиқотлар 1930 йиллардаги қатағонларнинг мазмун-моҳияти ва оқибатларини чукурроқ тушунишга, шунингдек, ўша даврдаги ҳукукни муҳофаза қилувчи ташкилотларнинг ишига янгича қараш шакллантиришга хизмат қилади. Бош прокуратуранинг ушбу ташаббуси, шунингдек, ўтказилган тадқиқотлар жамиятнинг қатағонлар ҳақидаги ҳақиқатни билиб олиши, ўтмишдаги қайғулардан сабоқ олиши ва пировардида келажак авлодлар учун адолатли келажакни таъминлашда катта аҳамиятга эга.

ХУЛОСАЛАР. Хулоса қилиб айтадиган бўлсақ, бу соҳада ҳали илмий ишлар давом этмоқда. Бу инсонлар ҳақида ва уларнинг эзгу ишларини кенг жамоатчиликка тарғиб-ташвиқ қилиш билан бирга, келажак ёшларни тарбиялашда хизмат қилади.

Келажакдаги тадқиқотларнинг истиқболли йўналишлари қуидагилардан иборат: -қатағон қурбонларининг янги номларини аниқлаш мақсадида архив ҳужжатларини чуқур таҳлил қилиш; -қатағонларнинг Қорақалпоғистонда ҳукукни муҳофаза қилиш ташкилотлари фаолиятига таъсирини ўрганиш; -қатағонга учраган прокуратура ходимлари авлодларининг оиласиий архивларини ўрганиш; -тўпланған материаллар асосида илмий анжуманлар ўтказиш ва монографиялар нашр этиш.

Албатта, бу вазифаларни ҳаётга татбиқ этиш учун Қорақалпоғистондаги қатағонга

учраган прокуратура ходимларининг шу даврдаги ниҳоятда оғир йилларда қонунни ҳимоя қилишдаги меҳнатларини ҳар томонлама ўрганиш орқали ёшларда чуқур тарбиявий фазилатларни шакллантиришимиз мумкин.

Қорақалпоғистонда тоталитар тузум хукмронлик қилган йилларда мамлакатни бошқарган зиёлиларимизнинг тақдири, совет тузумининг жазо ташкилотлари раҳбарлари ва ходимларининг адолатсиз ҳаракатлари архив ҳужжатлари асосида ёритилган, шу билан бирга қатағонга учраган давлат арбобларининг хизматлари кенг жамоатчиликни, ёш авлодни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда катта аҳамиятга эга.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистонда қатағон қурбонлари хотираси улар яшаган маҳаллаларда агадийлаштирилади.
<https://www.gazeta.uz/uz/2023/08/31/shahidlar/>
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 08.10.2020 йилдаги Ф-5598-сонли фармойиши.
<https://lex.uz/docs/5041012>
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 19 июлдаги ПҚ-270-сон қарори.
<https://www.lex.uz/ru/docs/7027942>
4. Нуржанов С., Кудияров А. Қарақалпақстан прокуратурасы хызметкерлериниң репрессияға ушыраўы // Еркин Қарақалпақстан газетасы, 1-феврал 2024-йил №14 сон.
5. Нуржанов С.У., Кудияров А.Р., Зарипбаев У.О. Мырзагул Мусаевич Бабаев: жизненный путь и реабилитация // Вестник № 4 (67) 2024 год.
6. Ш.Бабашев. Қарақалпақстан республикасы тарийхындағы сиясий қурбанлар. -Нөкис: Қарақалпақстан, 2003.- 70-72 б.
7. Тарихий хотира бекиёс [Матн] / Р.Т. Шамсұтдинов [ва бошқ.]; нашр учун масъул Б.В.Ҳасанов. - Тошкент: Encyclopedia world, 2024. - 372 б.
8. Алланиязов Б., Кудияров А., Сейданов К. Айыпсыз айыпланған ел азаматы (репрессия қурбаны) – Нөкис, Билим, 2023. 120-бет.